

“Müminler, ancak Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, kendilerine ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve sadece Rab’lerine tevekkül eden kimselerdir...”

(Enfal, 8/2)

A. KUL-ALLAH İLİŞKİSİNDE ÂDÂB

Hiç şüphesiz her şeyi yoktan var eden büyütüp besleyen Allah’tır. İnsanı da yaratan, hayat veren, temiz ve en üstün gıdalarla besleyenve ömrünün sonunda öldürecek olan da O’dur. Dünya hayatını yaşarken düşünen her insan ölümün yok olmak anlamına gelmeyeceğini bilir. Gerçek mü’minler ise öldükten sonra tekrar diriltileceklerine ve geride bıraktıkları hayatın muhasebesi sonucu ebedi cennete gireceklerine tereddütsüz iman ederler. Yüce Rableri onları, gittikçe artan iman, haşyetullah, tevekkül, ibadet ve infak ehli olarak şöyle tarif etmiştir:

“Müminler, ancak Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, kendilerine ayetleri okunduğunda imanlarını artıran ve sadece Rab’lerine tevekkül eden kimselerdir; onlar namazlarını ikame ederler, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden de Allah yolunda harcarlar. İşte, gerçek mü’minler bunlardır! Rab’lerinin katında onlar için dereceler, günahlarının bağışlanması ve değerli bir rızık vardır.”⁵

Ayette “Gerçek mü’minler” tabiri kullanılmakta ve bunların diğerlerinden farklı beş önemli özellikleri zikredilmektedir. En önemli özellikleri ise, hiç şüphesiz Allah’a gönül bağı ile bağı olmalarıdır.

Demek ki “Gerçek mü’minler” Allah’ın ayetlerini sürekli olarak okurlar, okunan ayetlerle bilgileri, o vesileyle imanları da artar, yüce Rab’lerine tevekkül ederler; namazlarını ikame eder ve ihtiyaçlarından fazla neleri varsa Allah yolunda infaktan geri durmazlar. İmanları, salih amelleri ve güzel ahlak ve âdâblarıyla onlar Rablerinin katında derece sahibidirler. Mağfiret de onlar içindir, en büyük ecir de.

⁵ Enfal, 8/4.

İşte bu iman sebebiyle gerçek mü'minler; diğer bir ifade ile kulluk bilincini takva düzeyinde yaşayanlar, her şeylerinin Allah'dan olduğunu bilir ve kullukta sadece O'na yönelirler. Dini Allah'a has kırlar, kayıtsız şartsız O'na teslimiyet gösterirler. O'ndan başkasına asla kulluk etmezler. Zira onlar bilirler ki, Allah'la birlikte bir başka şeye kulluk, hakka ve hakikate aykırıdır. Bu tür kulluk insana hiç bir fayda temin etmeyeceği gibi, aksine hürriyetini elinden alır, insanı insanlık vasfından çıkarır ve hayatını zehir eder. Çünkü Allah'ın dışındaki ilah, tanrı, rab, ma'bud, her ne ise, insanın üzerinde büyük bir yükür. O sebeple düşünen her insan, sadece Allah'a kul olur, asla başkasına kulluk etmeye yanaşmazlar; böylece hürriyetlerini doya doya yaşama imkânını bulurlar. Gerçek mü'minler, söz, iş ve davranışlarında aşırılığa kaçmazlar. Ar ve hayâ sahibidirler; herkesten önce Allah'tan hayâ ederler; o sebeple zihinleri ve kalpleri temizdir. Allah'ı her şeyden daha fazla sever ve sayarlar; sevgilerine halel gelir korkusuyla dinde gayret ve rikkat sahibidirler. Allah'dan korkularını ümitlerini kaybetmelerine sebep teşkil etmediği gibi, ümitleri de akıbetlerinden kesin keskin korkmamalarını gerektirmez. Onlar daima korku ile ümit arasında bulunurlar. Allah'a kulluklarında ve yönelişlerinde asla aşırılığa kaçmazlar. Hayırların ve tüm iyiliklerin tamamen Allah'tan olduğunu bilir ve öyle inanırlar, fakat şerri O'na isnat etmeyi edebe uygun bulmazlar.

Şimdi Allah'a kulluk ederken gözetilmesi gereken âdâb ve erkânı asıl kaynaklardan araştırıp açıklamaya çalışalım.

1. Kulluk Bilincini Muhafaza Etmek

“Nefsini tanıyan Rabbini de tanır.” Rabbini tanımak da haddini bilmek ve kulluk bilincine sahip olmak demektir. Kendini bilmeyen ne Rabbini bilir ne de haddini.

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ . اللَّهُ الصَّمَدُ . لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ . وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ .

“De ki: O Allah'dır, tektir. Allah sameddir; hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey kendisine bağımlı ve muhtaçtır. O, doğurmadı, doğurulmadı da. O'na denk hiçbir şey yoktur.”⁶

Düşünen her insan beden ve ruhtan müteşekkil bir varlığa sahip olduğunu ve o varlığı kendisine verenin de yüce ve mutlak bir varlık olduğunu bilir. İsterse O yüce varlığı daha yakından tanıma imkânına da sahiptir.

⁶ İhlas, 112/1-4.

Aklın birinci vazifesi Allah’a iman, ikinci vazifesi ise sevmektir; Rabbini sevmek ve O’ndan ötürü tüm yaratılmışları sevmektir.

İman ve sevgi, her ikisi de Yüce Mevla’yı bilmeye, yakinen tanımaya bağlıdır. Allah’ı bilmeden, O’nun varlığının zorunluluğunu şahsında duymadan, esma ve sıfatları ile birlikte insana ve evrene tecellisini hissedip keşfetmeden iman da olmaz sevgi de olmaz. O sebeple yüce Mevla tüm peygamberlere kendisini tanıtarak söze başlamıştır. Mesela;

“Mûsâ ateşin yanına geldiğinde kendisine: ‘Ya Mûsâ!’ diye seslendi: ‘Kuşkusuz, Ben senin Rabb’inim... Derhâl ayakkabılarını çıkar! Çünkü sen mukaddes Tuvâ Vadisi’ndesin. Ben seni elçi seçtim. Şimdi sana vahyedilenlere iyi kulak ver. Hiç şüphelen olmasın ki Ben, evet Ben Allah’ım. Benden başka ilah yoktur. O sebeple yalnız Bana ibadet et, Beni zikir için namaz kıl.’”⁷

“Meryem çocuğunu kucığına alıp kavmine getirdi. ‘Ya Meryem!’ dediler, ‘Sen gerçekten tuhaf bir iş yapmışsın. Ey Harun’un kız kardeşi! Senin baban kötü bir insan, annense fahişe bir kadın değildi. Sen ne yaptın böyle!’ Meryem, ‘Ona sorun!’ anlamında bebeğe işaret etti. Onlar, ‘Beşikteki bir bebek ile biz nasıl konuşuruz?’ dediler. Bebek, ‘Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. O bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber seçti. Nerede olursam olayım beni mübarek kıldı; hayatta olduğum sürece bana namazı, zekâtı emretti. Anneme karşı beni iyiliksever kıldı; katı yürekli ve âsi bir insan yapmadı. Doğduğum gün de öleceğim gün de diriltilip kaldırılacağım günde de bana esenlikler lütfetti.’ dedi. İşte, hakkında şüphe edip tartışıkları Meryem oğlu İsa, Hakk’ın kavlince budur. Allah’ın oğul edinmesi olmaz. Hâşâ! O bundan çok yücedir. O, bir şeyin olmasını istediği zaman, ona sadece ‘ol!’ der; o da hemen olur. Hiç şüphe yok ki Allah, benim de sizin de Rabb’inizdir. O hâlde O’na kulluk edin. İşte, Sırat-ı Müstakim budur.”⁸

O âlemlerin Rabbi’dir: İnsanlar da dahil, gökleri, yeri ve her ikisinde bulunan canlı cansız tüm yaratıkları yoktan var eden, büyüten, besleyen, yaşama şart, ortam ve imkânlarını hazırlayan, ıslâh-ı hâl gerektiğinde hâl ve gidişatı ıslâh eden tek ilâh; eşi, benzeri, dengi ve ortağı olmayan Allah’tır. O mutlak güç, kudret ve yetki sahibi olarak tüm kâinatın yaratıcısı, mâliki, meliki ve yöneticisidir. Kur’an’ın ifadesiyle O, “Rabbülâlemin” dir.

Peygamberlere ilk vahiy Rabblerini tanıtarak başladığı gibi, daha sonra gelen vahiyler de yine Allah’ı, insanı ve kâinatı tanıtmaya

⁷ Tâhâ, 20/11-14.

⁸ Meryem, 19/27-36.

devam etmiştir. O halde kulluk bilinci öncelikle Allah'ı tanımakla başlar. O'nu hakkiyle tanımadan kalpte imanın/tasdik gerçekleşmesi ve ubudiyetin hakiki anlamda yaşanması pek mümkün gözükmemektedir. Bu münasebetle Kur'an'da Allah'ı tanıtan ayetlerden bir kısmını burada nakletmekte yarar görüyoruz.

*“Oku yaratan Rabb’inin adıyla! O, insanı (rahme tutunan) alak’tan yarattı. Oku! Kalemle yazmayı öğreten Rabb’in en büyük kerem sahibidir. O, insana bilmediği şeyleri öğretti.”*⁹

İhlas suresi “De ki” ifadesiyle başlar ve Allah'ı akli, fikri ve basireti olanlara şöyle tanıtır:

*“De ki: O Allah’tır, tektir. Allah sameddir; hiçbir şeye muhtaç değildir, her şey kendisine bağımlı ve muhtaçtır. O, doğurmadı, doğurulmadı da. O’na denk hiçbir şey yoktur.”*¹⁰

*“Hamd (ve şükür) âlemlerin Rabb’i Allah’adır. O, Rahman’dır; merhamet edendir. O, hesap gününün de mutlak hâkimidir. Rabb’imiz! Biz, sadece Sana ibadet eder, sadece Senden yardım dileriz. Bizi doğru yola ilet, kendilerine (özel) nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazabına uğrayanların ve doğru yoldan sapanların yoluna değil!”*¹¹

*“Allah... O’ndan başka ilah yoktur. O diridir, daima diriliğin kaynağıdır. O’nu uyuklama ve uyku tutmaz. Göklerdekiler ve yerdekiler O’nundur. O’nun katında izni olmadan şefaate edecek kim olabilir?! O, onların önündekileri de bilir arkalarındakileri de. Göklerdekiler ve yerdekiler, O’nun dilediğinden başka hiç bir bilgisine sahip olamazlar. O’nun hükümranlığı gökleri ve yeri kuşatmıştır. Bu ikisini korumak O’na güç gelmez. O, pek Yücedir, Uludur.”*¹²

*“Dine girme hususunda zorlama olmaz! Doğru yol, yanlış yoldan seçilip açığa çıkmıştır; artık kim putları inkâr edip Allah’a iman ederse kesinlikle kopması imkânsız en sağlam kulpa tutunmuş olur! Allah her şeyi iştirir, her şeyi bilir.”*¹³

*“Allah iman edenlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostuysa taptıkları şeylerdir; onlar da onları aydınlıktan çıkartıp karanlıklara sokarlar! İşte bunlar cehennemliklerdir ve orada ebedî kalırlar.”*¹⁴

⁹ Alak, 96/1-5.

¹⁰ İhlas, 112/1-4.

¹¹ Fatiha, 1/1-7.

¹² Bakara, 2/255.

¹³ Bakara, 2/256.

¹⁴ Bakara, 2/257.

“Sizin için yeryüzünü yerleşim alanı, göğü de bir çatı yapan Allah’tır. O size şekil verip şekillerinizi en güzel yaptı ve sizi temiz ve hoş gıdalarla rızıklandırdı. İşte, sizin Rabb’iniz Allah budur! Âlemlerin Rabb’i Allah ne mübarektir! O diridir. O’ndan başka ilâh yoktur. O hâlde dini kendisine özgü kılarak O’na içtenlikle dua edin! Hamd âlemlerin Rabb’i Allah’adır.”¹⁵

“O, kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır. O görülmeyeni de görüleni de bilmektedir. O Rahmân’dır, sürekli merhamet etmektedir. O, kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır. O, mülkünde egemen bir Melik’tir; eksik, kusur ve şaibeden ârîdir, salt esenlik kaynağıdır, güven verendir, gözetip koruyandır, güçlüdür, kahredicidir, gerçek büyüklük sahibidir. Allah onların ortak koştukları şeylerden çok yücedir. O, yoktan var eden, yarattığını mükemmel yapan ve şekil veren Allah’tır; en güzel isimler sadece O’na mahsustur. Göklerde ve yerdeki her şey O’nu tesbih etmektedir. O güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapmaktadır!”¹⁶

“Göklerde ve yerdeki her şey Allah’ı tesbih etmektedir. O güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapar. Göklerin ve yerin egemenliği O’nundur; yaşatır ve öldürür. O her şeye güç yetirir. O Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir, Bâtın’dır; O her şeyi bilmektedir. Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da arşa geçip (oradan evreni yöneten) O’dur! O, yere gireni de bilir, ondan çıkanı da; gökten ineni de bilir, oraya yükseleni de. Her nerede olursanız, O sizinle birlikte! Allah sizin yaptıklarınızı da görmektedir! Göklerin ve yerin hükümranlığı O’nundur; bütün işler sadece Allah’a döndürülür. O geceyi gündüze girdirir, gündüzü de geceye. O, kalplerde olanı da bilir.”¹⁷

“Çocuk edinmemiş, hükümranlığında ortağı olmayan, zafiyeti olmadığı için velî ve vasisi bulunmayan Allah’a hamdolsun!” de ve O’nun ululuğunu içtenlikle, bütün benliğinde hissederek zikret.”¹⁸

“Hamd (ve şükür), göklerin de Rabb’i, yerin de Rabb’i, âlemlerin de Rabb’i Allah’a özgüdür. O’na aittir göklerde ve yerdeki bütün büyüklükler, ululuklar! O, güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapar.”¹⁹

Görülüyor ki, Allah Teâlâ önce besmeleyi; “Bismillahi’r-Rahmani’r-Rahim” demeyi öğretiyor, sonra da, başta insanın kendisi olmak üzere kâinatta gördüğü, işittiği ve hissettiği her şeyin Allah’ın

¹⁵ Mümin, 40/64, 65.

¹⁶ Haşr, 59/21-24.

¹⁷ Hadid, 57/1-6.

¹⁸ İsra, 17/111.

¹⁹ Casiye, 45/36, 37.

adına okunması emrediliyor. Çünkü evrende yaratılmış her şeyin sahibi Allah'tır. Tahlili manada ve ibret gözüyle incelenip okunan her canlı ve cansız insanı Allah'a götürür ve O'nun azametini tanıtır.

Mademki ben varım, o halde O da vardır, birdir, doğurmamış ve doğurulmamıştır. O'nun eşi, benzeri ve dengi hiç bir şey yoktur. O zengindir ve her şeyin varlık sebebidir.

O hay/diridir, diriliği ve hayatiyeti tamamen kendindedir ve diriliğin de asıl kaynağıdır. O mülkün sahibidir, melikidir. Tüm eksikliklerden uzak, yüce ve münezzehtir. Esenlik kaynağı, güven verici, görüp gözetleyicidir.

Her nerede olursanız olun, O daima sizinle birlikte! Allah herkesin yaptıklarını gördüğü gibi kalbinde gizlediklerini de bilir!

Nereden mi bilecek?

"Dikkat et! Yaratan, hiç bilmez mi?!"²⁰

Göklerin ve yerin hükümrânlığı O'nundur; bütün işler yalnız Allah'a dayanır ve sadece O'na döndürülür.

Ne kadar çok ya da büyük günah işlerse işlesin, Allah en sonunda kendisine yönelip iman edenleri sever ve bağışlar.

Vaktinde ve şartlarına uygun olarak tövbe ettikten sonra Allah'ın affetmeyeceği kul da yoktur, günah da! Çünkü Allah iç ve dış temizliğine özen gösterip arınmak ve ahlaken yücelmek isteyenleri sever.

O, yasaklanan büyük günahlardan kaçınıp aşırılıklardan da uzak duran mü'minleri günahlarından arındırıp cennete girdireceğini vaat etmiştir.²¹

Yüce Allah kendisini kullarına hep böyle tanıtır ve bu şekilde tanımlarını ister.

Çünkü kul, Allah'ı ancak tanıdığı nispette sever, sayar ve ta'zim hisleriyle yaşar.

Tanıdığı kadar inanır, güvenir ve mütevekkil olur.

Tanıdığı kadar zikreder, şükreder ve ümitvar olur.

Tanıdığı kadar istihya eder, arınır ve kötülüklerden uzak durur.

²⁰ Mülk, 67/14.

²¹ Nisa 4/31

Tanıdığı kadar korkar, çekinir ve O'ndan kaçarken bile başka sığınak olmadığını görür, yine O'na iltica eder.

Allah da kullarını görüp gözetmektedir. Kâinata var olan her şeyi insan için yaratmış, insanı da kendisi için.

O, kulları ile daima Rab-kul ilişkisi içerisinde. O, sürekli yaratmak suretiyle kullarının varlıklarını devam ettirmekte; mutlu ve müreffeh bir hayat yaşamaları için gerekli her türlü şart, ortam ve imkânı onlar için cömertçe bahşetmektedir. “O, ihtiyacınız olup da istediğiniz her şeyden size vermiştir; doğrusu O'nun nimetlerini teker teker sayacak olsanız, mümkün değil sayamazsınız.”²²

Güç ve imkân açısından en zayıfından en güçlüsüne kadar tüm insanlar, varlıklarını devam ettirebilmeleri için her bakımdan Allah'a muhtaçtırlar. Hiç kimse, hiç bir konuda; hayatının en güçlü çağında bile kendisini Allah'tan müstağni addedemez. İster farkında olsun ister olmasın, herkes O'na bağımlı olarak yaşamak durumundadır. Son tahlilde herkes Allah'tan geldi, ancak O'nunla varlığını sürdürmekte ve yine O'na döndürülecektir.²³ O hâlde beşer vasfının bilincinde olan gerçek insan, Allah'ın huzurunda kendi kulluğunu, zayıflığını, fakr-u zaruretini; Rabbi'nin de büyüklüğünü, yüceliğini, hâkimiyetini, zenginliklerini bilmelidir. Rasûlullah'ın (sav) dediği gibi, “Fakrı fahri/iftihar olmalı”, nasıl bir güç, nasıl bir imkân ve nasıl bir varlık içerisinde olursa olsun, her an Allah'a muhtaç olarak yaratılmış olmakla iftihar etmelidir. Benlik, büyülenme ve ibadetten kaçarak, Allah'a kulluktan uzak durmayı kendisine yakıştırmamalı. Rabb'inin yüceliğini tanımalı, O'nun mülkünde ve O'nun bahşettiği nimetlerle yaşadığının farkında olmalı ve mutlaka O'na karşı kesintisiz bir minnet ve şükran duygusu içerisinde bulunmalıdır. Zira her insanın neyi varsa Allah'dandır; diğer faktörler sebepten öteye geçmezler. Başta insan olarak yaratılması, sonra can/hayat, sonra akıl, sonra din, sonra Peygamber ve vahiy sonra da diğer sayısız nimetler. O sebeple insan her şeyini Allah'a borçludur. Yalnız Allah'a iman, dua ve kulluk, şükran-ı nimettir. İnkâr/nankörlük ise, Yüce Mevla'nın tüm nimetlerini örtmek anlamında küfürdür, reddir.

Akıl ilmi, ilim ve irfan da Allah'a imanı ve haşyetullahı gerektirir. Allah'a saygı duymayanın ilmi de yoktur, akli da. İlim, irfan ve haşyetullah sahibi mü'min, bulunduğu her yerde ve her an dili, kalbi

²² İbrahim, 14/34.

²³ إِنْ لَّيْلَةٌ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ “Kuşkusuz hepimiz Allah'tan geldik ve yine ona dönmekteyiz.” (Bakara, 2/156).

ve zihin dünyasıyla Allah'la birliktedir. Rabb'ini asla kalbinden çıkarmaz. O'nun gözetimi altında bulunduğunu bilerek söz, iş ve davranışlarında Rabb'inin sevgisini ve rızasını gözeterek gerçek mü'mine yakışır bir hayat tarzını yaşamaya çalışır. Zira onun kötüler ve kötülüklerle hiç bir alakası olmaz.

*“Allah, zulüme uğrayandan başkasının kötü sözü açıktan söylemesini sevmez. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.”*²⁴ Bu yüzden inanan insan, O'nun hoşlanmayacağı hiç bir sözü söylemez, hatta zihninden geçse bile, oradan hemen uzaklaştırmaya bakar. O'nun yasakladığı hiç bir harama yaklaşmaz ve Rabb'inin gözünden düşmemek için en küçük bir nâhoş davranışta bile bulunmamaya azami titizlik gösterir. Hayatı boyunca tüm davranışlarını hep bu bilgi, bilinç ve Allah'a teslimiyetle şekillendirir. Unutup veya yanılıp da hata işlediğinde derhâl Rabb'ini hatırlar, samimiyetle O'na yönelir ve içtenlikle bağışlanmasını diler. Çünkü kulluk bilincine sahip gerçek mü'minler hep öyle yaparlar.

*“Gerçek mü'minler, bollukta da darlıkta da Allah rızası için harcarlar. Kızdıklarında öfkelerini yutar, insanları affederler. Allah iyilik yapanları sever. Onlar aşırı bir iş yaptıklarında veya nefislerine zulmettikleri zaman derhâl Allah'ı hatırlar ve O'ndan günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten Allah'tan başka günahları bağışlayacak kimse de yoktur! Gerçek mü'minler yaptıkları kötülükte, asla ısrar etmezler. İşte onların mükâfatları, Rab'leri tarafından bağışlanıp içinde ebedî kalacakları ve altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirilmeleridir. Çalışanlar için bu, ne güzel bir ödüldür!”*²⁵

Denilebilir ki, insanın başkalarıyla ilişkisinin kalitesi, ancak kul-Allah ilişkisinin kalitesi ile ölçülür. Allah bilinci güzel olan insan, mutlaka peygamberliğin vasıflarından bir vasfa bürünmüş olur. Dolayısıyla o, hep düşünerek ve ölçüp biçerek hareket eder; tıpkı gül gibidir; dikenler arasında yaşasa bile çevresindekilerle güzel geçinir, onlara güzel görünmeye çalışır ve etrafa güzel kokular saçır. Kendisi incitilse bile, asla hiç kimseyi incitmez. Bunun da ötesinde sürekli iyilikleri ve yardımlarıyla candan dostlar kazanır. Bu da onun, din-den ve ahlâkî değerlerden büyük bir pay sahibi olduğunu gösterir.

“İyilikle kötülük bir değildir! Sen kötülüğü en iyi biçimde sav! O takdirde bir de bakmışsın ki, aranızda düşmanlık bulunan kimse sanki gönülden/sıcacık bir dost oluvermiştir! Bu değere, ancak sabırlı olanlar

²⁴ Nisa, 4/148.

²⁵ Âl-i İmran, 3/134-136.

eriştirilir; bu ahlâkî fazilete ancak büyük pay sahipleri yükseltilir. Eğer şeytandan gelen bir kıskırtma seni dürtükleyecek olursa, hemen Allah'a şığın! Muhakkak ki O, her şeyi işitir, her şeyi bilir.”²⁶

2. Söz, İş ve Davranışlarda Aşırılıklardan kaçınmak

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ.

“...Sakın haddi aşmayınız! Muhakkak ki Allah haddi aşanları hiç sevmez!”²⁷

Rasûlullah (sav) de şöyle demiştir: “İşlerin en hayırlısı, orta yol-lusudur”²⁸

Yahudîlerden bir topluluk yanından geçerken Allah'ın elçisine, güya selam veriyormuş gibi yapıp: “Es'sâmü aleyke/Her türlü bela, kötülük senin üzerine olsun!” deyip geçtiler. Hz. Âişe buna öfkelenerek: “Hayır... Es'sâmü vezzammü aleyküm!/Her türlü öldürücü bela da kınanacak hâl de sizin başınıza olsun!” dedi.

Hz. Âişe'nin bu davranışı üzerine Rasûlullah (sav): “Ya Âişe! Allah aşırılığı da aşırı davrananları da sevmez!” diyerek kendisini uyardı. Âişe: “Ama ya Rasûlallah, onların ne dediklerini duymadın mı?” “Evet duydum ve ‘aleyküm/sizin de başınıza gelsin!’ dedim ya.”²⁹

Bu hâdise gösteriyor ki, kimden olursa olsun, Allah aşırıları ve aşırı davranışları sevmez. Mü'min, daima mutedil olmalıdır;³⁰ öfkelenildiği zaman öfkesine hâkim olur, suçu ve suçluyu affeder,³¹ üzüldüğünde üzüntüsü bilinçli ve doğru hareket etmesine mani teşkil etmez; sevinçleri de herkesin paylaşacağı ölçüde ve güzellikte olur. Sözün özü, gerçek mü'min sözünde, işinde ve davranışlarında asla aşırılığa kaçmaz. Zira “...Muhakkak ki Allah orta yolu takip edenleri/muksitîn sever.”³²

Rasûlullah (sav) de bir hadisinde şöyle demiştir: “Hüsn-i hâl, teennî, iktisad peygamberliğin kırkta biridir.”³³ Yani her hâl-u kârda

²⁶ Fussilet, 41/34-36.

²⁷ Maide, 5/87; ayrıca bkz. Bakara, 2/190, A'raf, 7/55.

²⁸ Deylemi, Beyhaki. İbnu's-Sem'ani bu rivayeti Zeylû Tarihi'l-Bağdad'da kaydettiğini, senedinde meçhul ravinin yer aldığını belirtir.

²⁹ Müslim, Selâm, 11.

³⁰ Bkz. Bakara, 2/143.

³¹ Âl-i İmran, 3/134.

³² Bkz. Hucurat, 49/9; Mümtahine, 60/8.

³³ Tirmizî, Birr ve Sıla, b. 65, H. 2010, IV/366.

güzel bir görünüm, düşünerek hareket emek ve ölçülü davranmak, peygamberleri aşırılıklardan koruyan güzel bir ahlak umdesidir.

3. Ar ve Hayâ Duygusuna Sahip Olma

Allah Teâlâ Haşr suresinde şöyle buyurmaktadır:

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

“O, Kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır. O görülmeyeni de görüleni de bilmektedir. O Rahmân’dır, sürekli merhamet etmektedir.”³⁴

Hayâ, insanın hoş olmayan davranışlardan rahatsız olup onları yapmaktan çekinmesi demektir.³⁵ Ar ise, genelde hayâ ile aynı anlamda onur kırıcı tutum ve davranışlardan sakınmak için kullanılır.³⁶ Türkçemizde daha çok hayâsızlık, onursuzluk anlamında arsız tabiri kullanılır. İstihya ise, hayâ duymak, utanmak, yüzü kızarmak, mahcup olmak anlamındadır.

Allah, kendisinden utanmaya daha layık olduğu halde bazı kimseler, insanlardan hayâ ederler; bu yüzden utanma hissini harekete geçiren yüz kızartıcı işlerini, insanlardan uzakta ve hiç kimsenin(!) göremeyeceği ve muttali olamayacağını sandıkları yerlerde ve gizlice yaparlar(!). Oysa Allah bilincine sahip olan ve O’na karşı gelmekten titizlikle sakınan gerçek mü’minler, hiç kimsenin; özellikle Allah’ın olmayacağı, O’nun göremeyeceği ve bilemeyeceği hiç bir yerin ve işin bulunmadığını; aksine, Allah’ın daima kendileriyle birlikte olduğunu çok iyi bilirler. Onlara göre mülk Allah’ındır; hiç bir şey mülkünde hükümran olan Allah’tan gizli olamaz. Nitekim şu âyetler bu durumu açıkça söylemektedirler:

“O, kullarının üstünde kahredici bir güce sahiptir. O (mülkünde) egemendir ve her şeyden haberdardır.”³⁷

“O görülmeyeni de görüleni de bilir.”³⁸

“Kuşkusuz, Allah her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır;”³⁹

“İster yerde olsun ister gökte; zerre, yani toz/atom ağırlığına da olsa hiç bir şey senin Rabb’inin gözünden kaçmaz;”⁴⁰

³⁴ Haşr, 59/22.

³⁵ Bkz. Rağıb, Müfredat, ‘hy’ mad.

³⁶ İbn Manzur, Lisânü’l-Arab, ‘ayr’ mad.

³⁷ En’am, 6/18.

³⁸ En’am, 6/73.

³⁹ Lokman, 31/34.

“Muhakkak ki senin Rabb’in, (insanları ve her şeyi) sürekli gözetmektedir...”⁴¹

Lokman (as) oğluna nasihat ederken, ona bu konuda şu hikmetli öğüdü vermişti:

“Yavrucuğum! Yaptığın iş bir tek hardal tanesi ağırlığınca da olsa, bir kayanın koğuğunda veya göklerde ya da yerin derinliklerinde de bulunsa; hiç şüphelen olmasın ki, Allah onu getirip karşına koyar. Çünkü Allah her şeye nüfuz eder, her şeyden haberdardır!”⁴²

İşte bu yüzden kulluk bilincine sahip gerçek mü’min, her şeyden önce Allah’a karşı ar ve hayâ sahibidir; O’nun her yerde hâzır ve nâzır olduğunu bilir ve hiç bir yerde utanç verici ve yüz kızartıcı bir işe asla tevessül etmez. Haddizatında Allah’a karşı hayâ/utanma his-sine sahip olan kimse, başkalarından da utanacaktır. Nitekim hayâ’yı, insanların yanında utanıp açıktan yapamayacağı bir işi onların olmadığı yerde de yapamama alışkanlığı olarak tarif edenler, bu gerçeği dile getirmek istemiş olabilirler.⁴³ Allah’tan utanmadan kendilerince gizli bir yerde nâhoş bir iş yapanların insanlardan istihya etmeleri, az da olsa yüzlerinin kızarması, gerçekçi bir ar ve utanma duygusuyla değildir; onların yüzlerini kızartan şey, çoğunlukla kaybedeceklerinden korktukları menfaatleridir. Rasûlullah’ın (sav) “Hayâ imandandır.”⁴⁴ hadisi, imanın İslam ahlâkına ne ölçüde etki ettiğini ifade etmektedir. Onun şu hadisi ise, Allah’a karşı gelmekten sakınmayan, dolayısıyla gerçek hayâ duygusuna sahip olmayan kimselerin düştükleri vahim durumu göstermesi bakımından son derece ilginçtir: “Eğer utanmıyorsan, istediğin her şeyi yap!”⁴⁵ Çünkü asıl sorguya çekecek ve işleri değerlendirecek olan Allah’dır; O’nun görmesini hesaba katmayan kimse, insanlık vasfını kaybetmiş ve istediği şeyi istediği her yerde yapabilenler katagorisine düşmüş olur... Atalarımız ne güzel söylemişler: *Kork Allah’tan korkmayandan, utan Allah’tan utanmayandan!*

Utanma duygusu, insanî bir duygudur. Eğitimcilerin tespitine göre, çocukta ilk gelişip ortaya çıkan utanma duygusudur. İmam Gazali demiştir ki: “Çocukta temyiz melekesinin ilk alâmetlerinden biri hayâ duygusunun belirmesidir.” Gerçekten de iki, üç yaşlarını geçtik-

⁴⁰ Yunus, 10/61.

⁴¹ Fecr, 89/14.

⁴² Lokman, 31/16.

⁴³ Maverdi, *Edebu’-d-Dünya ve’-d-Din*, s. 315.

⁴⁴ Buharî, İman, 16; Edeb, 77.

⁴⁵ Buharî, Edeb, 78.

ten sonra çocuk, avret mahallini başkalarına karşı saklamaya; “Aç da bakayım” denilse bile, örtmeye ve göstermemeye çalışır.

Âdem ile Havva da yasak meyveden yedikleri zaman, ayıp yerlerinin farkına varmış ve hemen oraları kapatma çabası içerisine girmişlerdi. İsterseniz bu konuyu Kur'an'dan nakledeyim:

“Allah: ‘Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin, orada dilediğinizden yiyeğin, fakat şu ağaca yaklaşmayın; aksi hâlde zalimlerden olursunuz!’ buyurdu.”

“Şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan ayıp yerlerini onlara göstermek için Âdem’e ve eşine vesvese verdi; ‘Rabb’iniz, sırf birer melek ya da ölümsüz olmayasınız diye size bu ağacı yasakladı. Ben ikinize de öğüt veriyorum.’ deyip onlara yemin etti. Böylece İblis, ikisini de ayar-tıp yasak meyveye yönlendirdi.”

“Âdem ile eşi ağaçtan tadar tatmaz, ayıp yerlerinin farkına vardılar! İkisi birden, derhâl cennet yapraklarıyla çirkinliklerini örtmeye koyuldular. Rabb’leri onlara öfkeyle seslendi: ‘Ben size, o ağaçtan yemeyi yasaklamamış mıydım? Şeytan size apaçık bir düşmandır!’⁴⁶ dememiş miydim?”

“Her ikisi birden: ‘Rabb’imiz, biz kendimize zulüm ettik; eğer Sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, kesinlikle tamamen zarar edenlerden olacağız.’ diyerek yalvardılar...”⁴⁷

Yeryüzünün ilk iki insanını; henüz üçüncüleri bulunmayan Âdem ile Havva’yı ayıp yerlerini örtmeye sevk eden şey ne idi acaba? Birbirlerinin eşi olmalarına rağmen, utanmaları ve çarçabuk mahrem yerlerini kapatma çabası içerisine girmeleri nereden kaynaklanıyordu? Birbirlerinden utandıkları için mi öyle davranmışlardı? Bu soruların bizce tek cevabı var, o da; her ikisinin de insan olmaları ve sadece insana özgü olan hayâ duygusuna sahip bulunmalarındır. O nedenle gerçek insan için çıplaklık, anadan doğma uryan hâli, utanç/hayâ duygusunun ortaya çıktığı bir hâldir; o, ihtiyaç hâli müstesna, tek başına da olsa, uzun süre çıplak olarak durmaktan rahatsızlık duyar. Mü’min ise, tek başına olduğu zaman bile yalnız olmadığının; zaman ve mekândan münezzeh olup zamanı da mekânı da kuşatan; “O görünmeyeni de bilen görüneni de bilen...” Allah’la birlikte olduğunun farkındadır. Hatta örtünmesine rağmen, Rabb’inin kendisini her hâliyle bildiğinin de farkındadır. Ama o, yine de

⁴⁶ Krş. Tâhâ, 20/117; Yâsîn, 36/60.

⁴⁷ A’raf, 7/19-23.

Rabb'inden istihya eder. Elbisenin insan için olduğunu; hatta insanın lazım-ı gayr-ı müfarıkı, yani kendisinin ayrılmaz bir parçası olduğunu bilir. Zira yüce Allah: *“Ey Âdemoğulları! Biz size ayıp yerlerinizi örtecek bir giysi, bir de zinet elbisesi indirdik elbise edinme ve giyinme fikrini/ kabiliyetini verdik; ancak, en iyisi/esas olan ‘takvâ elbisesi’dir. Bunlar, belki düşünür de öğüt alırlar diye indirilen Allah’ın ayetlerindedir.”*⁴⁸ buyurmuştur. O nedenle mü'min, herkese açık yerde çırl çıplak olarak gezip dolaşmaz, öyle dolaşanlardan büyük rahatsızlık duyar, hatta nefret eder. O, tek başına ve kapalı bir yerde banyo yaparken bile avert yerlerini örtmeye ve örtünmeye özen gösterir.

Tefsirlerde nakledildiğine göre, Hz. Mûsâ hayâ duygusu yüksek olan bir insandı. Bu yüzden o, kavminin bazı erkeklerinin yaptıkları gibi, insanların yanında soyunup yıkanmaz; onların aksine, daima hiç kimsenin olmadığı yerde, tek başına yıkanır. Kavminin düşünmeden, ölçüsüzce konuşan bir kısım boşboğazlarına göre, Mûsâ cinsel organları yönünden kusurlu olarak yaratılmıştı; o nedenle kimsenin kendisini görmesini istemiyor ve insanlardan uzakta yalnız başına yıkanıyordu.⁴⁹

Yine bir gün, Hz. Mûsâ insanlardan uzakta, kimsenin görmeyeceği bir yerde yıkanırken çıkardığı çamaşırlarını üzerine koyduğu taş, hikmet-i İlahî, aniden yuvarlanarak çamaşırlarını kaçırmaya başladı. Taş kaçıyor, Mûsâ da çamaşırlarını almak için taşın peşinden koşuyordu. İşte o esnada hakkında dedi-kodu yapanlar, ancak onu görünce kusuru olmadığını anladılar.⁵⁰

Allah Teâlâ, cahilce ve haksız yere kavmi tarafından sevgili kulu Mûsâ'ya eziyet edildiği zaman, onu bu sıkıntıdan kurtardığı gibi, Habibi, Edibi Hz. Muhammed'e de buna benzer bir biçimde eziyet etmek isteyen Müslümanları şöyle uyardı:

*“Ey iman edenler! Siz de Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olmayın! Nitekim Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkardı. Çünkü o, Allah’ın yanında itibarlı bir kul idi.”*⁵¹

⁴⁸ A'raf, 7/26.

⁴⁹ Bkz. İbn Kesir, Ebû'l-Fadl İsmâil b. Kesir, el-Kureşî ed-Dîmeşki (v. 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire, tarihsiz, VI/473-475 Bursavî, İsmâil Hakkı, (v. 1137/1724), *Rûhu'l-Beyân*, İst. 1389, VII/245.

⁵⁰ Bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, VI/473-475; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v. 617/1272), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Mısır, tarihsiz, XIV/250-51.

⁵¹ Ahzab, 33/69.

Sözün özü şudur: insan, öncelikle Allah'tan istihya etmeli ve O'ndan çekinmelidir. Zira ancak insanda alışkanlık ve huy hâline gelen böyle bir edep duygusu, gerektiği zaman başkalarından da utanıp çekinmeyi gerektirir.

4. “Haşyetullah” Sahibi Olma

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Allah'dan ancak âlim kulları haşyet duyarlar...”⁵²

Haşyet saygı ve sevgiye dayalı bir korkudur. Rağıb'ın Müfredat'ındaki beyanına göre “Haşyet”, kendisinde tazim hissini de bulunduğu bir çeşit korkudur. Bu da ancak korkulan varlığın çok iyi tanınmasından kaynaklanır. O sebeple Kur'an'da, Allah'ı en iyi tanıyanların da haşyet sahibi olanların da beşer içerisinde, sadece ilim sahipleri olduğu bildirilmiştir:

“Allah'tan başka tanrı olmadığına, ancak Allah, Melaike ve insaf ve adalet sahibi ilim adamları şahadet ederler.”⁵³

“İnsanlar içerisinde, Allah'tan ençok haşyet edenler, Allah'ı en iyi tanıyanlardır.”⁵⁴ denilmiştir.

Haşyet duygusu en fazla peygamberlerde sonra evliyada sonra da onlara yakın âlim mü'minlerde bulunmalıdır. Çünkü Allah'ı en iyi tanıyanlar onlardır. Meselâ;

“Allah'ın Elçilik görevini yerine getirenler O'ndan korkarlar ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar. Zira hesaba çekmek için Allah kâfidir...”⁵⁵ âyetindeki haşyet de bu manadadır.⁵⁶

İmam Mâturîdî demiştir ki, Allah'ı bilen âlime yakışan haşyetullah'tır; çünkü O'nun azametini, gücünü, kudretini, heybetini ve celâlini en iyi bilen odur. O, öldükten sonra diriltileceğini de iyi bildiği için Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefet etmekten de çekinir. Ayrıca âlim kulları, O'nun emir ve yasaklarına muhalefet edenlerin ellerinden nimetini çekip alacağını da azabını da çok iyi bilirler.⁵⁷

⁵² Fatır, 35/28.

⁵³ Âl-i İmran, 3/18.

⁵⁴ Fatır, 35/28.

⁵⁵ Ahzab, 33/39.

⁵⁶ Bkz. Rağıb, *Müfredat*, 'HŞY' mad.

⁵⁷ Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, (v. 333/944) *Tevlîâtü Ehli's-Sünneh*, thk. Fâtıma Yusuf el-Haymi, Beyrut, 2004, IV/179, 180.

Rağıb'ın da dediği gibi, haşyetullah, kendisinde Allah'a karşı bilgi, bilinç, sevgi ve endişe bulunan bir saygı türüdür. Daima adaletle kaim olan âlimler⁵⁸ bedensel ve ruhsal yapılarıyla kendileri de dahil, her biri bir harika olan eşyayı tanıdıkları oranda Allah'ı da tanır; O'nun azametini, yüceliğini, kudretini, yaratıcılığının ve eşya üzerindeki hâkimiyetinin mahiyetini, nitelik ve niceliğini kavrarlar; O'ndan başka tanrı olmadığını ve olamayacağını bilerek O'na içtenlikle saygı duyarlar. Bu yüzden onlar, Allah'a karşı saygı ve itaatte kusur işlememe çabası içerisindeyler. Bunlar, 'Rabb'ime karşı saygısızlık ederim' endişesiyle söz, iş ve davranışlarında son derece dikkatli ve titiz davranırlar. Akli ve sağlığı yerinde olup da Allah'a saygı duymayan ve O'ndan korkmayanlar ya gaflet içerisindeyler ya da cahildirler. Zira cehalet, isyanda cesareti artırıcı bir faktördür; o derece de cehennem ateşini körükler! Bunlar, Allah'a inandıklarını söyleseler bile, bir takım hüsn-i kuruntuları veya şeytanın telkinleriyle Rab'lerine itaat etmezler.

Allah'a karşı davranışlarında âlimler üç kısımdır: 1. Allah'ı ve emirlerini bilen ve bildikleriyle amel eden âlimler, 2. Allah'ı bilen, fakat emrini bilmeyen âlimler, 3. Emrini bilen, fakat Allah'ı bilmeyen âlimler. Birinciler, Allah'a karşı haşyet/saygı sahibidirler, hadlerini ve görevlerini bilirler. İkinciler, Allah'tan korkarlar ama hadlerini ve görevlerini bilmezler. Üçüncülerse, hadlerini ve görevlerini bilirler, ama Azîz ve Celîl Allah'tan hiç korkmazlar.⁵⁹

Gerçek mü'min haşyetullah sahibidir. Bir anlığına da olsa gaflete düşüp de ayıp, kusur, herhangi bir rezalet ve utanç verici bir hâl yaşamamak için hep teykkuz halindedir. Çünkü o, Rabb'ini yeterince tanımakta, dünya ve ahiret gerçeklerini çok iyi bilmekte ve Rabb'ine karşı son derece ta'zim hisleriyle dolu bulunmaktadır. Bu yüzden o, Rabb'ime karşı hoşlanmayacağı bir işi yaparım endişesiyle daima teykkuz halindedir; sözlerini düşünerek söylemekte, ölçülü davranmakta ve işlerinde teenni ile hareket etmektedir. Onlar ne mutlak umut ne de umutsuzluk içerisindeyler; onların halleri "beyne'l-havf verreca"dır.

5. Korku İle Ümit Arasında Bulunma

Allah Teâlâ A'raf suresinde buyuruyor ki:

وَأَذْكُرُ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ

⁵⁸ Âl-i İmran, 3/18.

⁵⁹ İbn Kesir, Ebû'l-Fadl İsmâil b. Kesir, el-Kureşî ed-Dımeşki (v. 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Kahire, tarihsiz, VI/531.

*“Rabb’ini içinden, huşu içerisinde yalvararak, korkarak ve sesini yükseltmeksizin sabah akşam zikret! Sakın ha gafillerden olma!”*⁶⁰

Mümin, -ne kadar çok olursa olsun- yaptığı ibadetlere, gerçekleştirdiği iyiliklere ve verdiği sadaka ve zakâtlara bakarak, bunları çok görüp de iyilikleriyle mağrur olmaz, sadece yaptığı iyiliklerin kendisini ateşten kurtaracağını ve bunlarla cenneti hak edeceğini asla düşünmez. Özellikle Şeytan’ın Allah’a boş yere güvencirmesine aldanmaz.⁶¹ O nedenle gerçek mü’min, ne kadar iyilik yaparsa yaparsın, nice salih amel işlerse işlesin; Allah’ın kendisine lütfettiği nimetleri karşısında yaptıklarının bir hiç mesabesinde olduğunu bilir. Bu yüzden o, salih amellerine bakıp da mutlak bir umut sahibi olmaz. Zira böyle bir umut “Haşyetullah” sahibi mü’mine yakışmaz.

Rasûlullah (sav) bir gün sahabe ile oturmuş sohbet ederken, bir ara sustu, sonra başını kaldırdı ve: *“Ashabım! Allah’tan çok çok af dileyin, O’ndan çok çok bağışlanmanızı isteyin; zira sizin hiç birinizin yaptıkları sizi cennete götürmez!”* dedi.

Onun bu uyarısı karşısında adeta şoke olan sahabe, bir süre susup bekledikten sonra, içlerinden birisi: *“Peki, ya Rasûlallah! Sizin yaptıklarınız da sizi cennete götürmez mi?”* dedi. Rasûlullah: *“Evet, eğer Rabb’imin rahmeti ve bağışlaması olmasın, benim yaptıklarım da beni cennete götürmez.”*⁶² cevabını verdi.

Zaten şu ayet de Allah’ın elçisini doğrulamaktaydı: *“Ey iman edenler! Şeytanın peşinden gitmeyin! Kim şeytanın adımlarını izlerse bilmelidir ki, şeytan ona kesinlikle hayâsızlığı; (daha da olmazsa herhangi bir) kötülüğü emreder! Allah’ın size lütfu ve merhameti olmasaydı içinizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdınız! Fakat Allah dilediği kimseyi tezkiye eder; Allah her şeyi iyi işitir, her şeyi en iyi bilir.”*⁶³

Mümin, asla umutsuzluğa da kapılmaz. Çünkü: *“Ancak doğru yoldan sapanlar Rab’lerinin rahmetinden umutlarını keserler.”*⁶⁴ Zira yüce Allah başka bir âyetinde şöyle buyurmuştur: *“De ki: Ey nefislerine karşı israfa/aşırılığa dalan kullarım! Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin! Muhakkak ki, Allah günahların tamamını bağışlar. Çünkü O çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”*⁶⁵

⁶⁰ A’raf, 5/205.

⁶¹ *“Dünya hayatı da, çok aldatıcı Şeytan da sizi Allah’a güvencirmesin!”* (Lokman, 31/33; Fatır, 35/5).

⁶² Müslim, Salatü'l-Münafikîn, 2816, 71-78.

⁶³ Nur, 24/21.

⁶⁴ Bkz. Hicr, 15/56.

⁶⁵ Zümer, 39/53.

Bu ayet, ne durumda olursa olsun, tüm insanlara hitap etmektedir. Çünkü bazı kişiler, günahlarının büyüklüğünü ya da çokluğunu ileri sürerek, artık affedilmeyeceği zannı ve şeytanın da vesvesesiyle ümitsizlik girdabına kapılırlar.

Hayır, kul zamanında ve şartlarını havi bir tövbe ile Allah’a yönelikten sonra, Allah’ın affetmeyeceği hiç kimse ve hiçbir günah yoktur. Sözelimi kul, içtenlikle yaptıklarına pişmanlık duyar, tövbe eder, iman eder ve kalan ömründe salih ameller yapmaya devam ederse Allah, bundan dolayı çok sevinir ve o kulu kesinlikle affeder,⁶⁶ hatta “*Seyyiatını bile hasenata çevirir!*”⁶⁷ Öyle ki, değerli bir varlığını kaybedip de geceyi derin bir üzüntü ve keder ile geçiren bir kimsenin, sabah kalktığına kaybettiği şeyi yanbaşıda görüp de büyük bir sevinç yaşayan kimseden daha fazla... Ancak zâlimler ve kâfirler Allah’tan ümidini keserler!⁶⁸ Fakat ölürken yapılan tövbe, tövbe değildir.⁶⁹ “*Ölüm gelip çatıncaya kadar kötülükleri işleyip de can verme anında: ‘Ben şu anda tövbe ettim’ diyen günahkârlar ile küffar olarak ölenlerin tövbeleri tövbe değildir.*”⁷⁰

Nitekim Mevlânâ hazretleri de bu âyeti tefsir mahiyetinde şöyle dememiş midir: “*Ne olursan ol yine de gel. Tövbeni bin defa bozmuş olsan da gel! Zira burası (Allah’ın kapısı) umutsuzluk kapısı değildir.*”

Anlaşıyor ki, mü’min mutlak umut sahibi de olamaz, asla Rabbin’den umudunu da kesmez; o daima korku ile ümit arasında bulunur. Sufilerin deyişiyle “Beynel havf verreca” durumundadır. Çünkü Allah’ın öğrettiği edeb bunu gerektirmektedir. Zira O, Rasûlü’ne zikir ve duanın âdâbını öğretirken şöyle buyurmuştur:

“*Rabb’ini, sabah akşam içinden, umutla, yalvararak ve korkarak; sesini de çikarmaksızın zikret! Sakın ha, gafillerden olma!*”⁷¹

6. Dua Ederken İsteme Âdâbını Gözetme

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“*Ey insanlar! Sizler Allah’a muhtaçsınız. Allah ise, O zengindir ve her türlü övgünün üstünde övgüye layıktır.*”⁷²

⁶⁶ Bkz. Yunus, 10/98.

⁶⁷ Furkan, 25/68-70.

⁶⁸ Bkz. Nisa, 4/110; En’am, 6/54.

⁶⁹ Yunus, 10/90.

⁷⁰ Nisa, 4/17-18.

⁷¹ A’raf, 7/205.

Eğer Âdemoğlu düşünürse, nefsi de dahil çevresindeki her şeyin bu ayette söylenmekte olan gerçeğe işaret ettiğini kesinlikle görecektir ve her şeyin Allah'a ait olduğunu ve O'na bağımlı olarak varlığını sürdürdüğünü bilecektir.

Yukarıda da söylendiği gibi, Cenab-ı Allah, sürekli olarak Rab-kul ilişkisi içerisinde kullarıyla bağımlı sürdürmektedir. Zira “O, her an iş üzerindedir”⁷³ ve sürekli yaratmaktadır... Allah'ın bir an eşya ile veya bizimle bu ilişkisini kesmesi demek, hayatın tamamen yok olması demektir. Fakat gafil olanlar bu gerçeği anlamazlar. Onlar, tabiatın ya kurulu bir makina gibi işlemekte olduğunu sanırlar ya da doğa(?) dedikleri şeyin kendi kanunlarıyla hayatı devam ettirdiğini düşünürler. Oysa akl-ı selim ve insaf sahibi olarak düşünen ve bilen her kişi, gerçeğin öyle olmadığını iyi bilir ve Allah'ın varlığına kesinlikle şahadet eder.⁷⁴ Yukarıda da geçtiği üzere, ancak nefsin tanıyan arifler, Rab'lerini tanır; adalet ve insaf sahibi âlimler de her şeyin Allah'ın yaratmasıyla olduğunu bilir ve buna şahadet ederler. Nitekim şu ayet bu gerçeği açıkça söylemektedir:

“O size, kendisinden istediğiniz/ihtiyaç duyduğunuz her şeyden vermiştir. Eğer siz Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız, imkânı yok, onları sayamazsınız! Doğrusu insan çok zalimdir pek nankördür!”⁷⁵

“Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan istemektedirler; O da her an bir etkinlik üzerindedir. Şimdi siz Rabb'inizin hangi iyiliğini yalanlayacaksınız ki!”⁷⁶

Deniliyor ki, her insanın, beyin hücreleri hariç, tüm hücreleri, yani biyolojik ve fizyonomik yapısı bütün hâlinde her yıl değişmektedir. İşte bu değişiklik, insanların farkında olmadan her an Rab'lerinden istemek durumunda oldukları en önemli ihtiyaçlarındandır. Bu demektir ki, kul, ister bilsin ister bilmesin, kesintisiz olarak her an Rabb'inden istemekte, Rabb'i de sürekli ve mükemmel bir biçimde ona cevap vermektedir. İşte hayat denilen süreç bundan ibarettir!

Ayrıca inanan insanlar, bollukta ve darlıkta Rab'leriyle ilişkilerini sürdürürler; O'nu zikreder, O'na dua eder ve O'ndan dünyada ve ahirette iyilikler ihsan etmesini isterlerken, inkâr edenler, sadece Al-

⁷² Fatır, 35/15.

⁷³ Rahman, 55/29.

⁷⁴ “Allah'tan başka bir tanrı olmadığına Allah, melaike ve adâlet sahibi ilim adamları şahadet ettiriler/ederler.” (Âl-i İmran, 3/18)

⁷⁵ İbrahim, 14/34.

⁷⁶ Rahman, 55/29, 30.

lah'tan başka hiç bir kurtarıcının güç yetiremeyeceği büyük bir felâketle karşı karşıya kaldıkları an; sözgelimi denizde boğulurken veya metrelerce yükseklikten uçuruma yuvarlanırken yahut altından kalkamayacakları bir ağırlığı üzerlerinde hissettikleri an refleksif olarak Allah'a dua ederler. Hem de tüm samimiyetleriyle ve dini tamamen Allah'a ait kılıp diğer taptıkları sahte ilahları unutarak. Çünkü onlar, ancak o anda tüm dayandıklarının birer hiç olduğunun idrakine varmış ve Allah'dan başka hiç bir kurtarıcının fayda sağlamayacağına kesin kanaat getirmişlerdir.

Daha önce tanrılığını açıkça ilan eden Firavun, denizde boğulurken, Allah'tan başka hiç bir sığınmağın ve kurtarıcının bulunmadığını son derece samimi ve içtenlikle itiraf etmiştir. Bize kadar ulaşan onun bu sözleri ve tasavvur edebildiğimiz çırpınışlarıyla o, bu konuda benzerlerinin güzel bir prototipini teşkil etmektedir. Meselâ; onun bu ikilemi ayette şöyle anlatılmıştır:

“İsrailoğullarını denizden geçirince, Firavun ve orduları büyük bir azgınlık ve düşmanlıkla onların peşlerinden gittiler. Firavun denizde boğulacağını hissettiği an: ‘İsrailoğullarının iman ettikleri ilâhtan başka tanrı olmadığına şimdi inandım; artık ben de O’na boyun eğenlerdendir,’ dedi. Cenab-ı Allah: ‘Şimdi mi?!’ dedi. ‘Oysa sen, daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. Bugün senin cesedini, ardında kalanlara ibret olması için denizden çıkaracağız. Zira insanların çoğu, ayetlerimizden habersizdirler.’”⁷⁷

Gerçek mü'min ise, M. Akif Ersoy'un ifade ettiği gibi:

“Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete ram ol!

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol...” bilgi ve bilincine sahiptir.

O hâlde, Allah'a muhtaç olduğunu bilen kul, insanlar arasında olduğu gibi, Allah'tan istemenin de bir âdâbı olduğunu bilmeli ve Rabb'inden isteyeceklerini belli bir edep çerçevesinde istemelidir.

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de, yalnız dua değil, bir büyükten herhangi bir şey istemenin âdâbını da öğretmiştir. Meselâ; nakledildiğine göre Rasûlullah (sav), sürekli olarak çevreyi rahatsız eden bir belde halkı üzerine bir müfreze göndermişti. O beldenin erkekleri, silahlı bir birliğin üzerlerine gelmekte olduğunu duyar duymaz yurtlarını terk edip kaçtılar. Gönderilen bu silahlı birlik, oradaki yaşlıları, kadınları ve çocukları esir alarak Medine'ye getirdiler. Ardından

⁷⁷ Yunus, 10/90-92.

da esirlerin yakınları Medine'ye çıkıp geldiler. Vakit, öğlenin en sıcak vakti *vaktüzzahira* olduğu için Rasûlullah (sav) hanımlarından birinin odasında istirahattedir.

Sayılarının 70 kadar olduğu söylenen bu topluluk, Hz. Peygamber'i mescitte bulamayınca, hane-i saadetlerine yöneldiler ve odalarından birinin önünde durup: *"Ya Muhammed! Dışarı çık!"* diyerek kaba bir tarzda Peygamber'i yanlarına çağırmaya başladılar! Oradan ses gelmeyince, diğer odanın önüne gitti ve aynı kabalıkla bu sefer o odanın önünde bağıldılar. Böylece hem Allah'ın elçisini hem de bütün hanımlarını rahatsız ettiler. Onların bu kaba davranışlarından rahatsız olan Rasûlullah, nihayet yanlarına çıktı ve onlara ne istediklerini sordu. Onlar da yalvarıp yakararak kendilerini bağışlamasını, kadınlarının ve çocuklarının serbest bırakılmasını istediler. O da esirlerden yarısını fidye karşılığı, yarısını da fidyesiz olarak salıverdi.⁷⁸ Bu olay üzerine indirilen ayette yüce Mevlâ, isteme âdâbına uymayan insanları ve edeb dışı davranışlarını şöyle dile getirmiştir:

*"Sana odalarının ötesinden çağırınların çoğunun akli ermiyor! Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretseleldi kendileri için daha iyi olurdu. Kuşkusuz, Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."*⁷⁹

Ayetten de anlaşılacağı üzere, denilmiştir ki, şayet bu topluluk, görgü kurallarına uysalar ve bir büyükten veya boyun eğmek durumunda oldukları bir kimseden bir şey istemenin âdâbına uysalar, biraz da kabalık etmeselerdi, hem Allah tarafından akılsızlıkla itham edilmezlerdi hem de esirlerin hepsi fidyesiz olarak salıverilir, kendilerinden hiç bir bedel alınmazdı.⁸⁰

O hâlde inanan ve Rabb'ine bilinçli olarak dua eden her insan, ihtiyacını bildiği gibi, muhtaç olduğu makamın yüceliğini ve saygınlığını da takdir edebilmelidir. Rabb'ine karşı da mutlaka istemenin âdâbına riayet edip saygı ve edep kurallarını çiğnememelidir.

Bu konuda Fatiha suresi, bütün hâlinde bizim için muhtaç olunan makamdan istemenin çok güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Okunduğu zaman görüleceği üzere o surede, Allah'tan isterken nasıl istenmesi gerektiği bize zımnî bir edeb dersi vermektedir:

"Hamd (ve şükür) âlemlerin Rabb'i Allah'a mahsustur. O, Rahman'dır; merhamet edicidir. O, hesap gününün hâkimidir de. Rabb'i-

⁷⁸ İbn Kesir, *Tefsir*, VII/349.

⁷⁹ Hucurat, 49/4, 5.

⁸⁰ Bkz. Râzî, *Ebü Mefâtihu'ı-Ğayb*, XXVIII/117; İbn Kesir, *Tefsir*, VII/349.

miz! Biz, sadece Sana ibadet eder ve sadece Senden yardım dileriz. Bizi doğru yola, kendilerine (özel) nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet; gazap edilmiş olan kimselerin ve doğru yoldan sapanların yoluna değil!”

Görülüyor ki, bu surede, “*Bizi doğru yola; kendilerine (özel) nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet...*” diyerek dua kısmına geçmeden önce, iki önemli giriş cümlesi getirilmiştir:

Birincisinde Allah’a hamd ve şükür ediliyor; “Rahman”, “Rahim” vasıflarıyla “Âlemlerin Rabb’i” övülüyor ve ahiretteki hesap gününün de hükümranı olarak şanınin yüceliği ifade ediliyor.

İkinci cümlede ise, “*Biz, sadece Sana kulluk eder sadece Senden yardım dileriz.*” denilerek Allah karşısındaki kulluk bilinci ve sağlam duruş arzediliyor. Sonra da isteme faslına geçiliyor.

Demek ki, Allah’a dua edilirken, önce saygı ve övgü/hamd ifade eden cümleler kullanılarak samimiyetle Allah’a hamd edilmeli, sonra kulluk bilinci ve sağlam duruş arz edilmeli, sonra da istekler sıralanmalıdır. Bu konuda Kur’an’dan yapmış olduğumuz diğer tespitemiz şunlardır:

Duada Aşırılık, Duanın Kabulüne Engel Olabilir!

Yüce Rabbimiz A’raf 55’de buyuruyor ki: “*Rabb’inize içtenlikle ve gizlice yalvarın ve bilin ki O, aşırıları sevmez!*”⁸¹

Aynı surenin 205. âyetinde ise bizzat Hz. Peygamber’e şöyle bir tenbihte bulunulmuştur:

“Rabb’ini sabah akşam; içinden, umutla, yalvararak ve korkarak; sesini de yükseltmeksizin zikret! Sakın ha, gafillerden olma!”

Yüce Rabbimiz’e sesi yükseltmeden dua etmenin gereğini şu hadis-i şerifle izah etmek mümkündür:

Ashab-ı kiram Rasûlullah (sav) ile yaptıkları bir yolculukta, her tepeye çıktıkça “*Allahu ekber*”, “*La ilahe illallah*” diyerek yüksek sesle bağırmaya başladılar. Peygamber Efendimiz onları: “*Ey Müslümanlar! Kendinizi zorlamayınız! Zira siz sağıra veya burada olmayan birine seslenmiyorsunuz! Allah daima sizin yanbaşıңызdadır, sizi işitir ve size sizden daha yakındır*” diyerek uyarmıştır.⁸²

Şu ayette de şöyle buyurulmuştur:

⁸¹ A’raf, 7/55.

⁸² Buhârî, Meğazi, 131, Daavat, 51, Tevhid, 9; Müslim, Zikir, 44, 45.

“Onlara de ki: İster ‘Allah!’ diye dua edin ister ‘Rahman!’ diye; hangi ismiyle dua ederseniz edin; zira en güzel isimler Allah’a aittir. Sen de namazında sesini ne yükselt ne de onu tamamen kıs; bu ikisi arasında orta bir yolu takip et!”⁸³

Bu üç ayetten anlaşılıyor ki, Allah’tan isterken:

a. Gizliliğe dikkat edilmeli; özellikle de kimsenin olmadığı bir yer ve zaman seçilmelidir. Kuşkusuz, duaların en güzel zamanı, herkesin uykuda olduğu gecenin ilerlemiş saatleridir. Geceleyin ve hiç kimsenin olmadığı yerde bile dua sessiz olmalıdır.

b. İstenecek şeyler içtenlikle ve yalvararak istenmeli; ister ver ister verme, dercesine bir tavır sergilenmemeli. İhtiyaç, zaafiyet ve fakr u zaruret hali her şekliyle izhar edilmelidir.

c. Korku ve ümit arasında istenmeli: İsterken umutlu olmak gerektiği gibi her istediğinin verilir verilmeyeceğinden de emin olunmamalıdır. Allah’tan korkup kaçarken bile O’ndan başka bir sığınığın olmadığı bilgi ve bilinci ile istenmelidir.

d. İsterken aşırılığa kaçılmamalı; hem söz ve davranışlarında aşırılığa gidilmemeli hem de istenmeyecek, verilmesi muhâl olan şeyler istenerek... Meselâ; herkesin göreceği, duyacağı bir yerde ve yüksek sesle bağırıp çağırarak dua edilmemeli. Beni melek yap, peygamber yap veya peygamberlerin derecesine yükselt gibi, haddini bilmez bir kişi tavrıyla aşırı şeyler istenmemelidir.

e. Rabb’ine karşı muhtaç bir kul tavrı sergilenmeli: Kul muhtaç, Rabb’i de ihtiyaçların karşılanacağı yegâne makam ve merci olduğu bilinci ve kalpteki bu bilincin bedene yansıyan hâli ile istenmelidir.

f. Zikir sessiz, dua âdâbınca gizli, namaz ise erkânına uygun olarak huşû ve hudû içerisinde yapılmalıdır.

7. Hayrı ve Tüm İyilikleri Allah’ın Lütfulu Bilme

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ

“Sana gelen her iyilik Allah’tandır, başına gelen her kötülük ise kendindedir!”⁸⁴

“Hayr”, şerr’in zıddıdır; doğru, iyi ve güzel olan bir şeyin tüm kemâlatıyla husule gelmesi demektir. Hayr, iyilik, şeref, asalet ve bir

⁸³ İsra, 17/110.

⁸⁴ Nisa, 4/79.

manada da mal anlamına gelir. Çoğulu *hayrat*'dir. İyiliği çok, her şeyden daha üstün; salt iyilik; hem de iyi ve iyiliğin en iyisi, en üstünü olup kendisinde asla şer bulunmayana hayr denir.

İlâhî hayrın bir adı da bereketttir. Arapçada "Bereket", ilahî hayrın bir şeyde sabit durması ve ayrılmaz bir parçası gibi ondan asla ayrılmaması anlamındadır. Kendisinde mevcut ilahî hayr, ayrılmaz bir parça olmakla kalmayıp sürekli artan şeye de mübarek denir. "Kur'an-ı Kerim hakkında söylenen şu ayetler, bu mananın en güzel örneklerindedir:

*"Bu, ayetlerini inceden inceye düşünsün ve akl-ı selim sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."*⁸⁵

*"Bu, indirdiğimiz mübarek bir zikir (tefekür ve öğüt hazinesi)dir."*⁸⁶

"Mübarek" tabiri, Kur'an'da, *mübarek bir kitap, mübarek bir gece, mübarek yer, mübarek yağmur, mübarek su, mübarek rızık...* şeklinde hepsi de Allah tarafından içerisinde ilahî hayrı barındıran nimetler için kullanılmışlardır.

Haddizatında hayır ve bereket Allah'ın kendisindedir. Zira O tüm hayırların kaynağı ve başıdır.

*"Yaratanların en iyisi Allah ne büyüktür!"*⁸⁷

*"Kulu Muhammed'e Furkan'ı indiren Allah ne yücedir!"*⁸⁸

*"Âlemlerin Rabb'i Allah ne cömert, ne güzeldir!"*⁸⁹

*"Mülk ve hükümrانlık elinde olan Allah her türlü ayıptan ve kurdan münezzehtir; yücedir."*⁹⁰

Bu ayetlerle de tavsif edildiği üzere, hayrın, bereketin ve tüm iyiliklerin kaynağı Allah'tır. O yaratmada bereket, peygamberlere indirdiği vahyi ile bereket; âlemlerin sahibi, yöneticisi, eğiticisi olarak bereket, mülkünde ve hükümrانlığında bereket sahibidir. Hem de kendisinde asla şer bulunmayan ve hep artarak âlemlere fezeyan eden yüce hayrı ile şaşılacak ve hayran kalınacak derecedeki iyilik ve cömertliğiyle bereket kaynağıdır. O sebeple cemal ve kemal sahibi

⁸⁵ Sad, 38/29

⁸⁶ Enbiya, 21/50.

⁸⁷ Müminun, 23/14.

⁸⁸ Furkan, 25/1.

⁸⁹ Mümin, 40/64.

⁹⁰ Mülk, 67/1.

Allah'ın yarattığı her şeyde asıl olan hayırdır, kullar için en iyi olanıdır ve mükemmelliktir...

Her gün beş vakit namazda okunur: *“Ettehiyyatü lillahi vesalevatü vettayyibat/hayat ve hayatla ilgili tüm imkânlar Allah'a aittir; hayır ve bereketlerle temiz, hoş olan şeyler de Allah'a aittir.”*

Rasûlullah (sav) şöyle demiştir: *“Allah, güzeldir, güzelliği sever...”*⁹¹ *“Allah, her şeyi itkan ile yani olması gerektiği en güzel biçimde ve sağlam yapmıştır; işini sağlam ve güzel yapan kullarını da sever.”* Bu yüzden O, kullarına: *“Her bir insanın yöneldiği bir hedefi vardır: Siz en iyilere erişmekte birbirinizle yarışın!”*⁹² ve *“Rabb'iniz, sizi verdikleriyle denemek için hepinizi bir tek ümmet yapmadı; o hâlde her alanda ve her konuda en iyilere erişmek için birbirinizle yarışın!”*⁹³ buyurmuştur.

Böylece kendisi hayrın ve bereketin kaynağı olduğu gibi mü'min kullarının da iyilik ve güzellikte birbirini geçmeleri için yarışarak hayrın faileri olmalarını istemiştir. Bununla da inananlar için asıl rekabetin konusunu belirlemiştir.

Yüce Allah, yaptıkları ve ürettikleri ile mükemmel bir sanatkârdır. O'nun yarattıkları içerisinde en küçük ve basit görüleni, sözgelimi sivrisinek bile, benzerini hiç kimsenin yapamayacağı üstünlüktedir. Şu ayet, O'nun sanatının ne denli dakik ve yüce olduğuna dikkat çekmektedir:

“Dağlara baktığında onların hareketsiz olduğunu görürsün; oysa onlar, tıpkı bulutların yürüdükleri gibi yürümektedirler.” Sonra da: *“İşte, her şeyi mükemmel yapan Allah'ın san'atı budur!”*⁹⁴ demiş; bulutlar gibi hiç sarsılmadan ve sarsmadan yürümekte olan dağların hareketindeki zerafete, yüce sanatındaki estetiğe dikkat çekmiştir. Oysa dağları üzerinde taşımakta olan yerküre saatte 1.600 km hızla dönmektedir!

Evet *“Yedi göğü tabakalar hâlinde yaratan O'dur! Sen, Rahman'ın yaratmasında hiç bir düzensizlik göremezsin! Gözünü çevir de bak, bir çatlak görebiliyor musun? Sonra, gözünü ikinci defa çevir. İmkânı yok, göremezsin! Sonuçta gözün umudunu kesmiş, yorgun ve bitkin olarak sana dönmüştür.”*⁹⁵

⁹¹ Müslim, İman, 39. 91. H., I/93.

⁹² Bakara, 2/148.

⁹³ Maide, 5/48.

⁹⁴ Neml, 27/88.

⁹⁵ Mülk, 67/3, 4. Ayrıca bkz. Rahman, 55/5-9.

Daha nice yazılı ve kevnî ayetler, bakıp da görebilen gözlere, Allah'ın ne büyük bir yaratıcı ve nice sonsuz hayırların sahibi olduğunu kendi lisanlarınca ifade etmektedirler.

Tabiatıta, gökte ve yeryüzünde görülen düzensizlikler ve bozukluklarsa, ancak insanların elleriyle yaptıkları aşırılıklar ve yıkımlar sebebiyle olmalıdır. Nitekim Rum suresinde şöyle denilmiştir:

*“İnsanların kendi elleriyle yaptıkları sebebiyle karada ve denizde bozukluklar ortaya çıktı. Bu da, düşünüp dönsünler diye yaptıklarından bir kısmının cezasını kendilerine tattırılması içindir.”*⁹⁶

İşte bütün bu ve daha nice aklî ve naklî gerekçelerle İslam ilim adamları, Allah'ın “Mahza hayr” olduğu ve tüm hayr ve iyiliklerin Allah'tan geldiği konusunda müttefiktirler. Zaten “Sana erişen her iyilik Allah'tandır, başına gelen her musibet ise nefsendendir...”⁹⁷ âyeti de aynı şeyi söylemektedir. Fakat ilim adamlarından bir kesimi, yaratmada Allah'a eş koşmama konusundaki hassasiyetleri sebebiyle olacak ki, şerr'in yaratıcısının da Allah olduğunu iddia etmektedirler. Oysa yüce zatı, eşsiz ve emsalsiz sıfatlarıyla mükemmel olan Allah, elbette her türlü hayrın, güzelliklerin ve iyiliklerin kaynağıdır. Ama “Mahza hayr” olandan şerrin sudur etmesi akla pek uygun gelmemektedir!!

8. Şerri O'na İsnat Etmeme

Yüce Mevlamız “Rahman” ve “Rahim”dir. Rahmaniyet O'nun zatı ile kaim, zatı ile daim ve zatına özdeş bir sıfatıdır. Tıpkı ısı ateşin nasıl ayrılmaz bir hassası, soğukluk da buzun zatı bir sıfatı ise, Rahman da O'nun zatına özgü ve özdeş bir sıfatıdır. O kullarına merhamet etmeyi kendisine farz kılmıştır. Dolayısıyla onlar için en ufak bir kötülük istemez. Özellikle de suçsuz ve günahsız hiç kimseyi cezalandırmaz. Zira O, kullarına karşı asla zalim değildir!

O, diyor ki:

وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

*“...başına gelen her kötülük ise nefsendendir...”*⁹⁸

Müminlerin amentüsünde, “Hayrihi ve şerrihi minallahi teala” şeklinde bir ibare vardır. Buna göre, hayatın tüm iyiliklerinin de kö-

⁹⁶ Rum, 30/41.

⁹⁷ Nisa, 4/79.

⁹⁸ Nisa, 4/79.

tülüklerinin de yaratıcısı Allah'tır. Hayır da şer de Allah'tandır. Şer-
rin de kaynağı Allah'dır(!)

Konuya Kur'an açısından bakıldığında, pek çok ayete göre, tüm hayır ve iyilikler Allah'tandır, ancak şerrin Allah'a isnat edilmemesi gerekmektedir. Meselâ;

*“Sana gelen her iyilik Allah'tandır; başına gelen her bir kötülük ise nefsendendir.”*⁹⁹

*“Başınıza gelen her musibet ellerinizle işlediklerinizin neticesidir; çoğunu da Allah affediyor!”*¹⁰⁰

*“Şayet Allah, insanları zulümleri sebebiyle hemen sorgulayıp cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde tek bir canlı bırakmazdı. Fakat onları belli bir süre ertelemektedir.”*¹⁰¹

Bu üç ayet, “Umumi belva” denilen ve kurunun yanında yaşın da yanması gibi toplumun cezalandırılması hariç, ferdin başına gelen tüm kötülüklerin bizzat kendi işlediği şu dört şeyden kaynaklandığı ifade etmektedir; musibetle imtihan da bu cümleden olmalıdır:

1. Bile bile işlediği günah,
2. Aşırılık; yani yapmaması gerekeni yapması veya yapması gerekeni terk etmesi,
3. Nefisinin sevkettiği şeyler,
4. İşlediği kötülüklerin kendisine dönen fenalığı.

Meselâ Uhut savaşında mü'minler mağlup olunca, *“Bu da nereden çıktı ki?”* diyerek sızlanmak istediler. Yüce Mevlâ onlara şu cevabı Verdi: *“Bu, sizin ellerinizle yapıp ettiklerinizin karşılığıdır; yoksa Allah kullarına hiç mi hiç zulmedici değildir.”*¹⁰² Aynı söz, daha önce Bedir savaşında mü'minlerin karşısında müthiş bir yenilgiye uğrayan müşriklere de söylenmişti.¹⁰³

Öyle ya, Cenab-ı Allah kullarına karşı -Haşâ!- zâlim değil ki, hiç suçları yokken, mü'min olsun münkir olsun, onlara kötülük yapsın! İmtihan amacıyla da olsa, haksız yere başlarına bir musibet getirsin! Her kötülüğün sebebi bir biçimde insandır.

⁹⁹ Nisa, 4/79.

¹⁰⁰ Şûrâ, 42/30.

¹⁰¹ Nahl, 16/61; Fatır, 35/45; Krş. Nur, 24/21.

¹⁰² Âl-i İmran, 3/182.

¹⁰³ Bkz. Enfal, 8/51.

“Arifbillah” olan “Allah Erleri”, Allah yolunda savaşırken bile, başlarına gelen musibetleri, hep kendi ölçüsüzlük ya da aşırılıklarından bilir ve önce Allah’tan işlerindeki kusurlarının bağışlanmasını dilerler, sonra da dua ederlerdi. Bu konu ayette bize şöyle nakledilmiştir:

“Nice peygamberlerle birlikte savaşmış pek çok Allah eri vardır ki, onlar Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü ne cesaretleri kırılmıştır ne yulgunluk göstermişler ne de düşmana boyun eğmişlerdir! Allah sabredenleri sever. Böylesi durumlarda onların sözleri sadece şu olmuştur: “Rabb’imiz! Günahlarımızı ve işimizdeki ölçüsüzlüğümüzü/israf başıyla, ayaklarımızı yere sağlam bastır ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!”¹⁰⁴

O mübarek insanlar: “Rabb’imiz! Günahlarımızı ve işimizdeki kusurumuzu başıyla” derken biliyorlardı ki, hayrın tamamı Allah’tandır, ama şer kendi hata ya da kusurlarının bir sonucu olmalıdır; böyle olmasına rağmen şer nasıl Allah’a nisbet edilir? O nedenle bunlar, Allah yolunda da olsa, başlarına gelen hemen her musîbeti, işlerindeki kendi ihmalleri, kusurları ya da beceriksizliklerinin bir sonucu olarak bilirler ve “Acaba ben ne hata ettim ki, başıma bu geldi?” derler. Sahabeden bazılarının söyledikleri gibi: “Şimdi bu da nereden çıktı ki?” demezler. Onun için onlar, kendilerinin bağışlanmalarını istemeden önce Allah yolunda işledikleri kusurlarının ve aşırılıklarının bağışlanmasını ister, sonra da Rab’lerine dua ederledi.

İşte böyle bir iman ve ahlak sahibi kulların başına gelen her kötülük, onda bir hayrın da sebebidir. Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz haber vermiştir ki: “Bir Müslümanın başına gelen yorgunluk, sürekli hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan tutun da ayağına batan dikene varıncaya kadar her musibeti, Allah onun hatalarını bağışlamaya bir vesile kılar.”¹⁰⁵

İbrahim’in (as), putperest kavmine Rabbini tanıtırken şu söyleyiş biçimi son derece ilginçtir: “Sizin taptığınız şeyler benim düşmanumdur; yalnız âlemlerin Rabb’i hariç; çünkü beni O yarattı ve bana doğru yolu O gösterdi. Beni O doyuruyor ve O içiriyor, hasta olduğum zaman da bana şifayı O veriyor. Sonunda beni öldürecek, sonra tekrar diriltecek olan da O’dur; hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağını kendisinden umduğum da sadece O’dur.”¹⁰⁶

¹⁰⁴ Âl-i İmran, 3/146, 147.

¹⁰⁵ Buhâri, Marda, 1.

¹⁰⁶ Şuara, 26/77-82.

İbrahim (as) Allah karşısında son derece edepli bir dil kullanmış ve yaratmak, doğru yolu göstermek, yedirmek, içirmek ve şifa vermek gibi olumlu ve güzel işlerin tamamını yüce Rabb'ine nisbet etmiş; sözün akışına kapılıp da, az da olsa zımında itham bulunan, “Beni hasta ettiği zaman da...” sözünü söylememiştir. “Ben hasta olduğum zaman...” demekle, iyilikleri Allah’a, hasta olmayı ise edep gereği kendisine nisbet etmiştir.

Aynı edep dilini Fatiha suresinde Allah’ın da kullandığını görmekteyiz: Yüce Mevlâmız, bize “*En’amte aleyhim/Senin nimet verdiği kimselerin...*” dedirtip nimeti kendisine nisbet etmemizi bizden isterken *ıdlal* ve *gazabı* kendisine nisbet etmemize müsaade etmemiştir. Mesela; Yahudilerden bir kesime gazap edip; “*Pis maymunlar olun!*”¹⁰⁷ dediği hâlde, “*Ğadabtü aleyhim/Kendilerine gazap ettiğim kimseler*” dememiş, “*Ğayrilmağdubi aleyhim.../Kendilerine gazap edilen kimselerin dışında...*” ifadesini kullanmıştır.

Peygamber Efendimize söyletirilen şu iki ayette de, tehdit eden özne Allah olduğu halde, bu edep kuralı gözetilmiş olmalı ki, fiil meçhul/edilgen olarak getirilmiştir:

“*De ki: Bilmiyorum; tehdit edildiğiniz azap yakın mıdır, yoksa Rabb'im onun için size uzun bir mühlet mi tanıdı?*”¹⁰⁸ “*Allah'ın sizi tehdit ettiği azap...*” denilmemiştir.

“*De ki: Rabb'im! Eğer onların tehdit edildikleri azabı bana göstereceksen, Rabb'im, o esnada beni o zalimler topluluğu içerisinde buldurma!*”¹⁰⁹

Rasûlullah’a: “*Rabb'im! onları tehdit ettiğin azabı bana göstereceksen...*” dedirtmemiştir.

Aynı edep dilini, cinlerin mü'minlerinin de kullandığını Kur'an'da görmekteyiz:

“*Biz, kesinlikle bilemeyiz; yeryüzündekiler için murat edilen şer midir, yoksa Rabb'leri onlar için bir iyilik mi dilemiştir?*”¹¹⁰

Eğer bu edep kuralı gözetilmemiş olsaydı, cümle şöyle olmalıydı: “*Bilmiyoruz; Rabb'leri yeryüzündekiler için şer mi diledi, yoksa onlar için bir iyilik mi?*” Bu âyeti tefsir ederken İbn Kesir demiştir ki: Ayetteki bu ifade biçimi, cinlerin mü'minlerinin de Allah’a karşı son

¹⁰⁷ Bakara, 2/65; A'raf, 7/166.

¹⁰⁸ Cin, 72/25.

¹⁰⁹ Müminun, 23/93.

¹¹⁰ Cin, 72/10.

derece edepli bir dil kullandıklarını ve kelimeleri özenle seçtiklerini göstermektedir.¹¹¹

Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki, Allah, peygamberler, evliya-ullah ve cinlerin mü'minleri, hayrı Allah'a nispet ederlerken şerri Allah'a nisbet etmemeye özen göstermişler; varsa eğer, edep gereği suçu tamamen kendi üzerlerine almışlardır.

Öyleyse biz mü'minler de, hiç olmazsa edep gereği şerri ve kötülükleri Allah'a nisbet etmemeliyiz. Çünkü şerrin Allah'a nisbet edilmesinde, kısmen de olsa, bir suçlama ve Allah'ı suça ortak etme söz konusudur. Oysa “Suç samur kürk olsa kimse üstüne almak istemez” özdeyişi bu sosyal ve ahlaki gerçeği ne güzel ortaya koymaktadır. Kaldı ki, Rahman ve Rahim olan Allah'ın kuluna karşı suçu olmaz!

Evet, Allah insanı suç işlemeye de kabiliyetli yaratmış ve irade ve tercih yetisini kötüye kullanmak istediği zaman, onda biyolojik ve fizyonomik yapısını istediği kötülüğü yapabilecek şekilde canlı ve dinamik olarak hazır bulundurmuşsa, bu, imtihan ve herkesin ahiretteki yerini kendi eliyle kazanması içindir.¹¹² O nedenle akıl ve irade sahibi her insan ne yapıyorsa, yükümlülüklerini ve sorumluluklarını bilerek (bilmiyor olması mazeret değildir!) kendisi yapıyor; Allah Teâlâ hiç kimsenin işlediği suça ortak değildir!

Bu ayetlerle verilmiş olan örnekler, kulun Allah'a yönelişinde edebinin nasıl olması gerektiğini bize göstermektedir. O takdir etmiş ve izin vermiş olsa da, şer Allah'a nisbet edilmez.

Bir şair şöyle demiştir:

أَحْسِرُ كُلَّهُ بِيَدَيْكَ وَ الشَّرُّ لَيْسَ إِلَيْكَ

“Allah'ım! Hayrın tamamı senin iki elindedir, ama şerri asla Sana nisbet edemem!”¹¹³

Kunut dualarını okurken de her gece şöyle söylemiyor muyuz:

وَ نُثْنِي عَلَيْكَ الْحَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ

“Ve nüsni aleyke'l-hayra küllehü neşkürük vela nekfürük.../Hayrın tamamını sana nispet eder, şükrederim; asla nankörlük etmem.”

¹¹¹ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/267.

¹¹² Bkz. Casiye, 45/22; Mülk, 67/2. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Duman, M. Zeki, *Beyanu'l-Hak*, I/57 vd.

¹¹³ Bkz. Sâbüni, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân*, Şam, 1977, I/42.

Bunun devamı bizce şöyle olmalıdır:

وَلَا تُشْبِهِ الشَّرَّ إِلَيْكَ

“Vela nüsni-ş şerra ileyk/Hiçbir şerri de sana nispet etmem...”

İşte bu mülâhaza ile deriz ki: Ey yüceler yücesi Rabb'im! Bilirim, tüm iyilikler ve güzellikler sendendir; her ne kadar başkaları Sana nisbet etseler de ben, şerri, asla Sana nisbet edemem!

O halde her mü'min;

En azından edebi gereği Allah'ı kalbinden uzak tutmamalı; söz, iş ve davranışlarında mutlaka O'nun yanı başında olduğu bilinci ile hareket etmelidir. Aşarılıklardan kaçınmalıdır.

Hayâ duygusu sebebiyle yüz kızartıcı bir davranışta bulunacağı zaman ilk önce O'nu hartırlamalıdır.

Kim neyi severse sevsin; ondaki Allah sevgisi tüm sevgilerin üzerinde olmalıdır. O sebeple Allah'a olan saygısı her zaman ve her yerde daha dikkatli olmasını sağlamalıdır.

Ne mutlak korku ne de mutlak manada ümit mü'mine yakışır! O daima ikisi arasında orta bir yoldadır.

O, zaten kulların ihtiyaç duyduğu ve duyacağı her şeyi yaratmış önlerine koymuştur. O'nun nimetleri saymakla tüketilemez. O sebeple O'ndan istemenin de bir âdâbı olmalıdır elbet.

Zikir kalp ve zihinle, dua içten içe sessizlik içerisinde, namaz da yanındaki duymacak kadar bir sesle olmalıdır; çünkü O, ibadet halinde bile haddi aşanları sevmiyor!

Sahip olduğumuz tüm iyilikler O'ndandır ve O'nun lütfu ve ihsanıdır. O sebeple *hamd* ve *şükür* öncelikle O'nadır.

Şerri O'na nisbet etmek ise, Kur'an'ın bize öğretmekte olduğu edebe aykırıdır.